

УДК 330.145:336.71.009.12(477)

В. О. Онищенко, д-р. екон. наук, проф.,
С. Б. Манжос, доц., Полтавський національний
технічний університет імені Юрія Кондратюка;

КАПІТАЛІЗАЦІЯ БАНКІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО ПОТЕНЦІАЛУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У статті розглянуто сучасний стан і динаміку капіталізації банків України. Досліджено рівень достатності банківського капіталу в забезпеченні конкурентоспроможного потенціалу банківської системи України. Проаналізовані шляхи та необхідність зростання капіталізації банків в умовах посткризового періоду.

Ключові слова: капіталізація банку, адекватність регулятивного капіталу, банківська система, внутрішній валовий продукт.

Постановка проблеми. В умовах нестабільного розвитку світового фінансового ринку для банківського сектору економіки в усьому світі проблема недостатньої капіталізації стала особливо актуальною. Це пов'язано з тим, що сьогодні практично всі країни з активними ринками банківських послуг стали висувати до банків підвищені вимоги до їх капіталізації, яка повинна бути адекватною до прийнятих ризиків та забезпечувати здатність банків компенсувати непередбачені збитки. Оскільки, як відомо, банківські установи із адекватною капіталізацією є більш стійкими до втрат та здебільшого здатні порівняно із недокапіталізованими банками надавати кредити роздрібним клієнтам та суб'єктам господарювання протягом усього циклу ділової активності, в тому числі і в періоди її спадів.

Глобальна криза продемонструвала вразливість та ключові суперечності подальшого розвитку банківської системи України – відсутність сприятливого інвестиційного клімату, недосконалість ринкового механізму, спекулятивну направленість більшості капіталовкладень, недостатньо привабливі інвестиційні проекти і разом з тим нестачу зацікавлених партнерів та коштів. А отже, і ризики банківської діяльності в Україні залишаються все ще на досить високому рівні, мають системний характер, а тому стримують відновлення кредитування, перешкоджають зростанню доходності банківської діяльності, що гальмує вихід банківської системи із кризового стану. Все це зумовлює необхідність накопичення банками додаткових обсягів капіталу, адекватних потребам відновлювальної у посткризовий період економіки.

Для банківської системи України, яка має гострий дефіцит капіталу, у розв'язанні даної проблеми першочерговими є питання освоєння вітчизняними банками сучасних підходів до підвищення капіталізації та успішне запровадження результативного іноземного досвіду їх використання, що дозволить підвищити фінансову стійкість не лише окремих банків, але й банківської системи в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні дослідження капіталізації банківської системи та розробка її методологічних основ на сьогодні знаходяться на початковому етапі розвитку. У той же час окремим аспектам розвитку капіталізації банківської системи присвячено багато наукових праць. Так, у загальній теорії банківської справи питання сутності і достатності капіталу банку знайшли своє відображення в працях таких вітчизняних учених, як М. Д. Алексеєнко, З. М. Васильченко, О. В. Васюренко, А. П. Вожжов, І. С. Гуцал, О. В. Дзюблюк, Ж. М. Довгань, А. М. Мороз, М. І. Савлук, Р. І. Тиркало та ін. Серед російських дослідників слід вказати праці В. І. Колесникова, А. М. Косого, О. І. Лаврушина, А. Ю. Сімановського, В. М. Усоскіна, В. А. Царкова та ін. Фундаментальними з цієї проблематики є дослідження західних науковців: А. Бегера, Є. Брігхема, Ч. Вулфена, П. Роуза, Т. У. Коха, Ф. Мишкіна, Дж. Ф. Сінкі, Л. Мауера, М. Раста та ін. Питання, що стосуються міжнародних стандартів достатності капіталу банку, які сприяють адекватній капіталізації окремих банків і банківської системи в цілому, знайшли відображення у працях таких зарубіжних дослідників, як У. Гаумерт, П. М. Нагъ, У. Шульте-Маттлер, К. Рамонас, Дж. Уотсон, Дж. Хоук, та вітчизняних учених таких як В. І. Міщенко, В. В. Коваленко, В. В. Салтинський, О. Г. Приходько, В. В. Крилова, К. О. Кіреєва, К. Ф. Черкашина та інші.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Переважна більшість праць вказаних учених зорієнтована на дослідження економічної сутності банківського капіталу взагалі, особливостей його формування та управління. Водночас потребує глибшого вивчення питання ролі власного капіталу в забезпеченні достатньої капіталізації банків і банківської системи. Практично відсутні розробки щодо визначення внутрішньої здатності банків до підвищенні рівня капіталізації, неповною мірою дослідженими є питання застосування новітніх інструментів підтримання адекватності власного капіталу та нарощення обсягів капіталізації. Все зазначене вище обумовлює актуальність зазначених аспектів, науково-теоретичну і практичну значущість дослідження капіталізації банків як фактора підвищення конкурентоспроможного потенціалу банківської системи України.

Метою статті є дослідження економічної сутності та сучасного стану капіталізації банківської системи України, аналіз показників достатності і відповідності капіталу банків темпам розвитку економіки, визначення пріоритетних шляхів нарощення обсягів капіталізації для забезпечення конкурентоспроможного потенціалу банківської системи України в умовах посткризового періоду.

Виклад основного матеріалу. Згідно із Законом України “Про банки і банківську діяльність” *капіталізація банку* – це залишкова вартість активів банку після вирахування всіх його зобов’язань [6]. Однак часто під “капіталізацією” розуміють власні кошти чи власний капітал банків та його достатність для покриття прийнятних ризиків [1; 4].

А. Г. Завгородній розуміє під капіталізацією процес формування фіктивного капіталу шляхом випуску акцій, облігацій, заставних листів іпотечних банків, інших цінних паперів [2]. Доволі цікавою є позиція з даного питання Т. Момот, яка у своїй праці “Оцінка вартості бізнесу: сучасні технології” зазначає, що “під капіталізацію можна розуміти, як: 1) перетворення доходу у вартість; 2) структуру капіталу підприємства; 3) визнання окремої статті витрат приростом капітальних активів, а не витратами звітного періоду” [5]. В. В. Коваленко та К. Ф. Черкашина вважають, що капіталізація – це комплекс дій, спрямованих на реальне збільшення обсягу капіталу банку шляхом реінвестування отриманого прибутку, залучення грошових коштів та їх еквівалентів ззовні, а також за рахунок концентрації та консолідації [3].

Не вдаючись до подальшого детального висвітлення поглядів різних учених щодо поняття “капіталізація”, зазначимо, що загалом воно розглядається з трьох основних позицій, зокрема, як:

- метод оцінки вартості майна банку за розміром доходу, прибутку, яке воно приносять;
- спрямовування частини прибутку на збільшення власного капіталу банку (реінвестування чистого прибутку);
- спосіб збільшення статутного капіталу шляхом перерозподілу власного капіталу.

Варто зазначити, що на сучасному етапі проблему капіталізації банків часто плутають із проблемою величини статутного капіталу або з проблемою ліцензійних вимог до розміру регулятивного капіталу. У цьому зв’язку необхідно чітко підкреслити, що проблема капіталізації – це проблема недостатньої адекватності капіталів банків розміру їх активів з урахуванням ступеня їх ризиковості. В умовах фінансової нестабільності та обмежених можливостей залучення додаткових ресурсів рівень достатності капіталу буде виступати індикатором фінансової стійкості банківського сектору економіки.

Існує значна кількість показників, які характеризують рівень достатності капіталу. Деякі з них встановлює Національний банк України, інші характеризують ефективність діяльності банківської системи в цілому (табл. 1).

Таблиця 1

Основні макроекономічні та мікроекономічні показники визначення достатності банківського капіталу

Показники 1-го рівня	Показники 2-го рівня
<ul style="list-style-type: none"> – співвідношення банківського капіталу в різних країнах; – відношення банківського капіталу до ВВП; – співвідношення іноземного та вітчизняного банківських капіталів; – рівень концентрації банківського капіталу; – встановлення та виконання нормативних значень; – вплив інструментів грошово-кредитної політики на банківський капітал 	<ul style="list-style-type: none"> – темпи приросту банківського капіталу; – відношення банківського капіталу до активів; – відношення банківського капіталу до зобов'язань; – відношення банківського капіталу до коштів юридичних осіб; – відношення банківського капіталу до вкладів фізичних осіб; – відношення банківського капіталу до доходу банку; – відношення банківського капіталу до витрат банку; – співвідношення темпів приросту банківського капіталу та активів

Приріст капіталу банківської системи – це перший системоутворюючий показник, від величини якого за наявної стабільної системи залежать усі інші банківські нормативи. Це означає, що відношення банківського капіталу до ВВП має стабільно зростати.

Аналіз основних показників достатності банківського капіталу свідчить, що протягом 2002–2011 рр. при постійному зростанні ВВП і ресурсів банківської системи відношення банківського капіталу до ВВП зростало, але не суттєво (табл. 2). Відповідність темпів зростання банківського капіталу і ВВП, з одного боку, є позитивним фактором, але з іншого – для банківської системи, що має на меті інтеграцію до європейського фінансового простору, як обсяги, так і темпи збільшення банківського капіталу є недостатніми.

Позитивні тенденції збільшення капіталу банківської системи України та його відношення до ВВП відповідають значенням аналогічних показників у банківських системах зарубіжних країн. Однак абсолютні показники свідчать про те, що в Україні потрібно нарощувати капітал для того, щоб забезпечувати фінансування економічного зростання.

Таблиця 2

Показники віддачі банківського капіталу

Показник	На 01.01									
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ВВП, млн. грн.	225 810	267 344	345 113	441 452	544 153	720 731	948 056	913 345	1 082 569	1 314 000
Темп зростання, %	111	118	129	128	123	132	132	96	119	121
Банківський капітал (БК), млн. грн.	9 983	12 882	18 421	25 451	42 566	69 578	119 263	115 175	137 725	155 487
Темп зростання, %	126	129	143	138	167	163	171	97	120	113
Відношення БК до ВВП, %	4,4	4,8	5,3	5,8	7,8	9,7	12,6	12,6	12,7	11,8
Сплачений зареєстрований статутний капітал (СК), млн. грн.	6 003	8 116	11 648	16 144	26 266	42 873	82 454	119 189	145 857	171 865
Темп зростання, %	131	135	144	139	163	163	192	145	122	118
Відношення СК до БК, %	60,1	63,0	63,2	63,4	61,7	61,6	69,1	103,5	105,9	110,5
Активи (А), млн. грн.	63 896	100 234	134 348	213 878	340 179	599 396	926 086	880 302	942 088	1 054 280
Темп зростання, %	134	157	134	159	159	176	155	95	107	112
Відношення БК до А, %	15,6	12,9	13,7	11,9	12,5	11,6	12,9	13,1	14,6	14,7
Зобов'язання банків (З), млн. грн.	53 913	87 352	115 927	188 427	297 613	529 818	806 823	765 127	804 363	898 793

Продовж. табл. 2

Показник	На 01.01									
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Темп зростання, %	136	162	133	163	158	178	152	95	105	112
Відношення БК до З, %	18,5	14,7	15,9	13,5	14,3	13,1	14,8	15,1	17,1	17,3
Кошти суб'єктів господарювання (КСГ), млн. грн.	19 703	27 987	40 128	61 214	76 898	11 995	143 928	115 204	144 038	186 213
Темп зростання, %	126	142	143	153	126	16	1200	80	125	129
Відношення БК до КСГ, %	50,7	46,0	45,9	41,6	55,4	580,1	82,9	100,0	95,6	83,5
Вклади фізичних осіб (ВФО), млн. грн.	19 092	32 113	41 207	72 542	106 078	163 482	213 219	210 006	270 733	306 205
Темп зростання, %	171	168	128	176	146	154	130	98	129	113
Відношення БК до ВФО, %	52,3	40,1	44,7	35,1	40,1	42,6	55,9	54,8	50,9	50,8
Доходи (Д), млн. грн.	10 470	13 949	20 072	27 537	41 645	68 185	122 580	142 995	136 848	142 778
Темп зростання, %	122	133	144	137	151	164	180	117	96	104
Відношення БК до Д, %	95,3	92,4	91,8	92,4	102,2	102,0	97,3	80,5	100,6	108,9
Витрати (В), млн. грн.	9 785	13 122	18 809	25 367	37 501	61 565	115 276	181 445	149 875	150 486
Темп зростання, %	122	134	143	135	148	164	187	157	83	100
Відношення БК до В, %	102,0	98,2	97,9	100,3	113,5	113,0	103,5	63,5	91,9	103,3

Позитивні тенденції збільшення капіталу банківської системи України та його відношення до ВВП відповідають значенням аналогічних показників у банківських системах зарубіжних країн. Однак абсолютні показники свідчать про те, що в Україні потрібно нарощувати капітал для того, щоб забезпечувати фінансування економічного зростання.

Власний капітал банків нині становить 155,5 млрд. грн., або 11,8 % від ВВП, тоді як у багатьох країнах із перехідною економікою цей показник наближається до 40 % [8]. Зростання власного капіталу банків в Україні відбулося в основному за рахунок збільшення сплаченого зареєстрованого статутного капіталу. Величина статутного капіталу банків за період 2002–2011 рр. збільшилась у 33 рази, а його питома вага у власному капіталі зросла на 48,8 % – з 61,7 до 110,5 %. Таке стрімке зростання зумовлене входженням іноземних банків, процесами злиття і укрупнення в банківській сфері, а також новими ліцензійними вимогами НБУ щодо розміру капіталу банків.

Збільшення загальних активів, а в тому числі й кредитів, наданих банками в економіку країни, свідчить про посилення ролі й участі банків як фінансових посередників у процесі формування фінансових ресурсів вітчизняної економіки. Водночас невідповідність зростання власного капіталу стрімкому зростанню банківських активів свідчить про недостатній рівень капіталізації, який на сьогодні є одним зі стримуючих факторів подальшого стабільного розвитку та ефективного функціонування банків, їхньої активної участі в забезпеченні економічного зростання країни.

З метою підтримки стабільного і ефективного функціонування банківської системи Національний банк України вживає заходів щодо підвищення рівня її капіталізації шляхом встановлення нормативів розміру та адекватності регулятивного капіталу та окремих його складових, динаміка яких наведена в таблиці 3. Однак, незважаючи на дотримання банками встановлених нормативів, банківська система України вважається слабкою, що дає підстави вважати її “недокапіталізованою”. А це насамперед призводить до зниження неконкурентоспроможності вітчизняних установ порівняно із іноземними фінансово-кредитними установами.

Нестійкий характер розвитку економіки, пов’язаний із високим ризиком втрати банківського доходу, а також помірної інфляція, яка збільшує номінальну вартість активів і пасивів банків і водночас зменшує реальну вартість їх капіталу, об’єктивно зумовлюють потребу реалізації заходів щодо збільшення рівня капіталізації банківських установ. Крім того, відставання темпів зростання капіталів комерційних банків від їх активів поступово перетворюється на стійку тенденцію.

Таблиця 3

**Динаміка нормативних значень достатності
банківського капіталу**

Нормативи	На 01.01									
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Н1 регулятивний капітал, млн. грн	10,09	13,40	18,19	26,37	41,15	72,26	123,06	135,8	160,89	178,45
Н2 – адекватність регулятивного капіталу (не <10 %)	18,39	15,11	16,81	14,95	14,19	13,92	14,01	18,08	20,83	18,90
Н3 – співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (не <9 %); (до 01.01.2009 не <4 %)	12,84	10,20	10,72	9,36	9,34	8,91	11,82	13,91	14,57	14,96

На сьогодні у системі заходів управління власним капіталом більшість банківських установ вирішують важливі питання щодо джерел його нарощення, як внутрішніх, так і зовнішніх. Вибір конкретного способу нарощення банківського капіталу зумовлюється його динамікою і змінами активів, а також допустимими затратами на залучення додаткового капіталу ззовні. Якщо банк передбачає повільне поповнення капіталу з урахуванням темпів зростання активів, то його збільшення можна досягти за рахунок внутрішніх джерел (нерозподіленого прибутку). Якщо ж планується швидке зростання активів або відбувається неочікуване збільшення капіталу для виконання підвищених вимог регулюючого органу, то необхідне нарощення власного капіталу можна здійснити за рахунок додаткової емісії акцій або залучення капіталу зовнішніх інвесторів.

Крім цього, на сьогодні вітчизняні банки мають змогу збільшувати власний капітал без зміни частки акціонерів тільки за рахунок субординованого боргу – капіталу нижнього 2-го рівня, який охоплює звичайні незабезпечені субординовані боргові інструменти з мінімальним початковим фіксованим терміном не менше 5 років, а впродовж останніх п'яти років перед настанням терміну погашення та перед включенням до капіталу 2-го рівня вони повинні дисконтуватися в розмірі 20 % на рік. Такий спосіб поповнення капіталу є доволі популярним серед банківських установ (хоч і не для всіх доступним), оскільки дає змогу дотримуватись економічних нормативів регулювання діяльності банків

щодо розмірів та адекватності власного капіталу, підвищувати прибутковість діяльності та знижувати її витратність. Запровадження гібридних інструментів капіталу позитивно вплине й на рейтинг українських банків у майбутньому і продемонструє ринкам швидкий та високий рівень розвитку банків.

Висновки. Проведений аналіз свідчить, що рівень капіталу у банківській системі є недостатнім для забезпечення стабільного функціонування і розвитку банків, а також належного покриття ризиків банківської діяльності, що істотно обмежує можливості банків розширювати асортимент своїх продуктів і послуг для підприємств та населення, і призводить до високої вартості ведення банківського бізнесу. Підвищення рівня капіталізації вітчизняних банків забезпечить динамічне і ефективне функціонування всієї банківської системи України, сприятиме зростанню її конкурентоспроможного потенціалу у задоволенні потреб економіки у фінансових ресурсах. На сучасному етапі в напрямі підвищення рівня капіталізації банків необхідно залучати додатковий акціонерний капітал на основі додаткових емісій акцій або внесків власників чи засновників банків, чи стратегічних інвесторів; поліпшувати якість капіталу, забезпечувати його достатній рівень для покриття ризиків та вдосконалювати структуру капіталу. У свою чергу, удосконалення методик розрахунку регулятивного та економічного капіталу з урахуванням вимог Базеля II, удосконалення оподаткування і дивідендної політики сприятиме стимулюванню капіталізації прибутку в банках.

Список літератури

1. Диба М. Капіталізація банківської системи як чинник підвищення надійності економіки України / М. І. Диба // Фінанси України. – 2008. – № 6. – С. 77–88.
2. Завгородній А. Г. Фінансовий словник / А. Г. Завгородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смолженко. – 3-тє вид., випр. та доп. – К. : Знання, 2000. – 587 с.
3. Коваленко В. В. Капіталізація банків: методи оцінювання та напрямки підвищення : монографія / В. В. Коваленко, К. Ф. Черкашина. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. – 153 с.
4. Міщенко В. І. Проблеми капіталізації та консолідації банківської системи України // В. І. Міщенко // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 10. – С. 2–7.
5. Момот Т. Оцінка вартості бізнесу: сучасні технології // Т. Момот. – Х. : Фактор, 2007. – 224 с.
6. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>.
7. Тиркало Р. І. Капіталізація банківської системи України: сучасний стан, проблеми, шляхи та перспективи зростання : монографія / Р. І. Тиркало, Н. М. Ткачук. – Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2010. – 328 с.

8. Шевченко В. Порівняльний аналіз основних показників капіталізації банківських систем України та Росії // В. І. Шевченко // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 11(77). – С. 179–183.

Отримано 13.08.2012

Summary

The modern position and dynamic of banks capitalization of Ukraine are considered in the article. The level of bank capital adequacy in providing competitive potential of the banking system of Ukraine was investigated. The ways and the need to increase capitalization of banks in post-crisis period was evaluated.

Онищенко В.О. Капіталізація банків як інструмент підвищення конкурентоспроможного потенціалу банківської системи України / В.О. Онищенко, С.Б. Манжос // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць / УАБС НБУ. – Суми, 2012. – Вип. 35. – С. 41–50.